

NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri

Erdem ÖZLÜK*
Duygu ÖZLÜK**

ÖZET

Bu çalışma NATO'nun dönüşümünü, bu dönüşümün gerekçelerini ve örgütün geleceğini tartışmaktadır. Soğuk Savaş'ın bir ürünü olarak NATO, sadece Sovyet/komünist/kızıl/doğu vs. gibi tehditlere göğüs germek ve belirli bir alanda güvenliği tesis etmek amaçlarıyla kurulmuştur. NATO, Pozitivist ittifak ya da güvenlik yaklaşımlarının çizdiği epistemik çerçeveden analiz edilebilecek sıradan bir kolektif güvenlik/savunma veya askeri ittifak modeli değildir. NATO, Soğuk Savaş'tan sonra genişleyerek ve derinleşerek ayakta kalan ve bu bağlamda "içsel uyum süreci" olarak tanımlanabilecek süreç kapsamında kurumsal reformlar hayata geçirmekte, güvenlik kimliği dışındaki kimliklerini öne çıkarmakta ve AB müktesebatına benzer bir program olan Üyelik Eylem Planı gibi programlar geliştirmektedir. Paralel olarak BİO, NATO-BM ilişkileri, NATO-Rusya ilişkileri, Akdeniz Diyalogu gibi programlarla da "dışsal uyum sürecini" hayata geçirmektedir. Örgüt, benimsediği Stratejik Konseptlerle demokrasi, insan hakları ve ekonomik işbirliği vurgularına giderek daha çok atıfta bulunmaktadır. Zira hem 1991 (güncelleştirilmiş haliyle 1999) hem de 2010 yılında benimsenen Stratejik Konsept'te ittifakın üzerinde yükseldiği vurgulanan "özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü" gibi ortak değerlerin, askeri bir güvenlik/savunma yapısını tanımlamak için kullanılması dikkat çekicidir. Uluslararası sosyalleşme sürecinin en önemli örneklerinden biri olarak NATO, Pozitivist yaklaşımlar açısından anomali gibi görüne de *raison d'être* ortadan kalkmasına rağmen varlığını sürdürmekte ve uluslararası barış ve güvenlik dışında da serbest piyasa, liberal demokrasi gibi meşruiyet kaynakları üretmektedir.

Anahtar Kelimeler: NATO'nun dönüşümü, uluslararası sosyalleşme, jeopolitik kimlik, içsel ve dışsal uyum süreci, stratejik konsept

Çalışmanın Türü: Araştırma

Understanding NATO: Transformation, New Identities and Adaptation Process of NATO

ABSTRACT

This study deals with transformation of NATO and discusses the reasons of transformation and future of the alliance. As an outcome of the Cold War, NATO was founded for both challenging the threats such as Soviet/communism/red/east and providing security and stability for the defined territory that stated in the article 5 of the Washington Treaty. NATO is also not an ordinary collective defense/security or military alliance that can be analyzed through classical security approach or Positivist alliance theory. NATO has been enlarging, deepening, reforming its own institutional structure via "internal adaptation process", emphasizing security identity and new identities and developing new programs such as Membership Action Plan that similar to EU's *acquis communautaire* after the Cold War. Accordingly, NATO has been carrying out its "external adaptation process" through The Partnership for Peace (PfP), NATO-UN relations, NATO-Russia relations, and Mediterranean Dialogue. NATO by adopting Strategic Concepts has been mainly addressing democracy, human rights and economic cooperation. It is remarkable that even though NATO is a collective security/defense alliance, NATO has been referring common values such as freedom, democracy, human rights, rule of law to define the bases of the alliance in the strategic concepts. Despite the fact that *raison d'être* died out, NATO as an example of international socialization process, -although it is considered as an anomaly according to positivist approaches- still subsists and develops new legitimacy foundations not only in the area of international peace and security also in the area of free market and liberal democracy.

Keywords: Transformation of NATO, international socialization, geopolitical identity, internal and external adaptation process, strategic concept

The type of research: Research

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi

Giriş

Çok az akronim NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü: *North Atlantic Treaty Organization*) kadar yaygın bir kullanıma sahiptir. Epistemik egzersizlerin, politik pratik ve tercihlerin şekillendirdiği bir NATO algısı az çok herkeste oluşmuştur. Bu nedenle sıradan bir uluslararası örgütlenme modeline oranla NATO'ya dair algıların çeşitliliği, örgütü birçok tartışmanın odağına yerleştirmiştir. Aktörler, roller ve taraflar değiştikçe her bir tartışmada farklı bir NATO tanımı çıkmakta ve bu farklı tanımlar, örgütü algılayış tarzımızı da doğrudan etkilemektedir. Bu anlamda NATO'yu anlamak için yeni yollar, alternatif bakış açıları denemeliyiz. NATO'yu, onun yükseldiği zemini, kullandığı sembol ve söylemleri yeniden okumalı ve örgütün Soğuk Savaş sonrası macerasını analiz etmeliyiz.

NATO, Soğuk Savaş'ın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemi kendi tercihleri çerçevesinde şekillendirmeye çalışan iki "süper" gücün mücadelesinin yansıması/çıktılarından biri olan NATO 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanan Washington Antlaşması ile kurulmuştur. Teknik olarak NATO, ulus-devletlerin katılımıyla tesis edilmiş bir uluslararası örgüttür. Antlaşmaya imza atan ülkelerin belirli bir coğrafi alanda (5. ve 6. maddeler) güvenliklerini tesis etmek dürtüsüyle kurulan örgüt, aynı zamanda dibacede ve antlaşmanın ilgili maddelerinde belirtildiği üzere demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel özgürlükler (dibace) başlıklarına atıfta bulunduğu gibi ekonomik işbirliğine de (2. madde) vurgu yapmıştır. Bu vurgularına rağmen NATO, Soğuk Savaş ortamında sürekli "askeri bir ittifak" olarak nitelendirilmiştir. Zaten kurumsal yapılanma tercihleri de örgütün önceliklerini açık bir şekilde gösterir.

NATO -özellikle Soğuk Savaş boyunca- belirli kalıplar, standart algılar ve somutlaşmış varsayımlarla analiz edilmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO, bazıları tarafından yeni fırsatların eşliğinde olan bir yapılanma olarak görülürken bazıları için ise önemli tehditlerle yüz yüze kalmış ve varlık/meşruiyet sorunu yaşayan bir örgüt olarak tanımlanmıştır. "NATO'nun kimlik bunalımı" olarak da adlandırılan bu durum, içinde bulunduğumuz dönemde örgütle ilgili olarak üzerinde en çok düşünülmesi gereken konulardan birini teşkil eder. Eğer NATO'yu Soğuk Savaş parametreleriyle okuyup salt bir askeri ittifak olarak görürsek NATO'nun ciddi bir kimlik/meşruiyet sorunu olduğunu kabul etmek zorundayız. Ancak eğer ittifakı kuran antlaşmanın özellikle dibacesi ve ilk dört maddesini yeniden okuyup NATO'nun askeri kimliğinin dışında da kimliklerinin olduğunu vurgularsak bu meşruiyet sorununu bir ölçüde hafifletmiş oluruz.

NATO ile ilgili yapılan çalışmalarda Rasyonalist/Pozitivist bakış açılarıyla NATO'nun varlığı, niçin kurulduğu, ne olduğu ve neden olması gerektiği temaları yoğunlukla işlenmiştir. Ancak bu bakış açısı, hem NATO'yu destekleyenler hem de karşı olanların örgüte (geleneksel ittifak teorisi, Neorealist yaklaşım, örgütsel teori veya neoliberal kurumsalcı teori gibi aslında ortak bir Pozitivist öze sahip) tek bir perspektiften bakmalarına yol açmıştır. Soğuk Savaş ortamının ideolojik ve pratik getirileriyle yeterince sorgulanmayan NATO'ya dair, jeopolitik algı ve tasarımlar, 1990 sonrası dönemde Uluslararası İlişkiler disiplindeki eleştirel düşüncenin de katkılarıyla tartışılmaya başlanmıştır. Değişen jeopolitik kimlikler, yeniden çizilen mental haritalar, ittifakı kuran Washington Antlaşması'nın özellikle dibacesi ve ilk dört maddesinde belirtilen örgütün askeri kimliğinin dışındaki kimliklerinin daha öne çıkması gibi gelişmeler, NATO'yu ve onun dönüşüm ve genişleme sürecini yeniden değerlendirmemizi zorunlu kılmaktadır.

Nitekim 1990 sonrası dönemde ittifakın temel kuruluş gerekçesi olarak gösterilen SSCB'nin çözülmesiyle NATO'nun nasıl bir tavır alacağı yoğun şekilde tartışılmıştır. NATO, uluslararası barış ve güvenliği tesis etmek adına kurulmuş bir örgüt olarak lanse edilmiş ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak gösterilen Doğu Bloğu'nun çözülmesiyle örgütün öncelikleri ve stratejileri de kabuk değiştirmeye başlamıştır. "NATO'nun dönüşümü" olarak adlandırılan bu süreci anlamak, örgütün geleceğiyle ilgili de önemli ipuçları verecektir.

NATO'nun varlık nedeni olarak sunduğu güvenlik ve barış olgularıyla örgüt arasındaki korelasyonu çözümlenme çabaları çalışmanın ilk bölümünün odağını oluşturacak ve NATO'nun uluslararası güvenlik ve barışa gerçekten katkıda bulunup bulunmadığı sorusuna yanıt aranacaktır. İkinci bölümdeyse NATO'nun dönüşümüyle ilgili analitik/deskriptif bir çerçeve çizilecek ve ittifakın kuruluşuna kadar giden süreçten ziyade sadece 1990 sonrası dönem ele alınacaktır. Daha sonraysa dönüşümün kimin için ve neden anlamlı/anlamsız olduğu sorgulanacak ve NATO'nun geleceğiyle ilgili tartışmalara yer verilecektir.

NATO'nun dönüşüm sürecini anlatmayı hedefleyen bu çalışmanın temel argümanları şöyle sıralanabilir; NATO, Pozitivist ittifak ya da güvenlik yaklaşımlarının çizdiği epistemik çerçeveden analiz edilebilecek sıradan bir kolektif güvenlik/savunma veya askeri ittifak modeli değildir. NATO, Soğuk Savaş'tan sonra genişleyerek ve derinleşerek ayakta kalan ve bu bağlamda "içsel uyum süreci" olarak tanımlanabilecek süreç kapsamında kurumsal reformlar hayata geçirmekte, güvenlik kimliği dışındaki kimliklerini öne çıkarmakta ve AB müktesebatına benzer bir program olan Üyelik Eylem Planı gibi programlar geliştirmektedir. Paralel olarak BİO, NATO-BM ilişkileri, NATO-Rusya ilişkileri, Akdeniz Diyalogu gibi programlarla da "dışsal uyum sürecini" hayata geçirmektedir. Örgüt, benimsediği Stratejik Konseptlerle demokrasi, insan hakları ve ekonomik işbirliği vurgularına giderek daha çok atıfta bulunmaktadır. Zira hem 1991 (güncelleştirilmiş haliyle 1999) hem de 2010 yılında benimsenen Stratejik Konsept'te ittifakın üzerinde yükseldiği vurgulanan "özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü" gibi ortak değerlerin, askeri bir güvenlik/savunma yapısını tanımlamak için kullanılması dikkat çekicidir. NATO'nun tecrübe ettiği dönüşümle, Kosova müdahalesine destek verenler ya da Afganistan ve Libya müdahalelerini savunanlarla Varşova Paktı'na karşı mücadele edenler, birbirinden oldukça farklıdır. Uluslararası sosyalleşme sürecinin en önemli örneklerinden biri olarak NATO, Pozitivist yaklaşımlar açısından anomali gibi görünse de *raison d'être* ortadan kalkmasına rağmen varlığını sürdürmekte ve uluslararası barış ve güvenlik dışında da serbest piyasa, liberal demokrasi gibi meşruiyet kaynakları üretmektedir. 2014 yılı (Nisan) itibarıyla NATO'nun resmi sitesindeki "operasyonlar" bölümündeki 5 operasyonun hiçbirinin örgütü kuran antlaşmada belirtilen coğrafi sınırlara girmediği çok açıktır. Buna karşılık "alan-dışı" tartışmalarının neredeyse hiç gündeme gelmiyor olması da, örgütün geliştirdiği uyum süreçlerinin başarısını gösteren önemli bir veridir.

Birçoklarının iddia ettiği gibi NATO, sadece Sovyet/komünist/kızıl/doğu vs. gibi tehditlere göğüs germek ve belirli bir alanda güvenliği tesis etmek amaçlarıyla kurulmamıştır. NATO aynı zamanda sıradan bir kolektif güvenlik ya da askeri ittifak modeli de değildir. Ayrıca, NATO sadece ittifakın kilit ve kurucu ülkesi olan ABD'nin küresel amaçlarına hizmet etmek adına kurulmuş paravan bir örgüt olarak da okunmamalıdır.¹ NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bir ideoloji ve pratik olarak bilinçaltı amaçların (güvenliği tesis etmek), tehditlerin (SSCB, komünizm), beklentilerin (meşruiyet sağlamak) sonuçları bağlamında kurulmuş bir araçtır. Mitler üreten, bazı söylemleri/varsayımları somutlaştıran bu örgütün meşruiyetini sorgulamaktan çok -1990 sonrası dönemde yapılan çalışmaların temel endişesi bu sorguya yardımcı olmaktır- örgüte bakanların, içinde olanların meşruiyetleri sorgulanmalıdır. NATO, uluslararası barış ve güvenliğin tesisinde elbette ki büyük roller oynamıştır ama aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin tehdidinde de bir payı vardır. Tehdit ve tesis nerede durduğunuzda ve nereden baktığınıza göre değişir, bu çalışmada ise biz tam da arafta kalarak konuya yaklaşmaya çalıştık.

I. NATO'nun Sinekdotları: Uluslararası Barış ve Güvenlik

NATO, 4 Nisan 1949 yılında Washington'da imzalanan antlaşmayla kurulmuştur. Örgütü kuran 14 maddelik antlaşmanın ilk maddesinde örgütün uluslararası barış ve güvenliği, BM amaç ve ilkeleri çerçevesinde sağlayacağı açıkça belirtilmiş ve antlaşmanın geri kalan bölümlerinde barış ve güvenlik sürekli olarak birbiriyle yan yana kullanılmıştır. Oldukça kısa olan antlaşma metninde toplam 5 defa "uluslararası barış ve güvenlik" ibaresinin geçmesi, NATO'nun bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. Ancak askeri bir ittifak modeli olarak NATO, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda hangi düzeylerde katkıda bulunmuştur? Askeri bir ittifak modeli, barışı tesis etmek konusunda doğru bir araç mıdır? Bu sorulara yanıt aramadan önce uluslararası ilişkilerdeki ittifaklarla ilgili bazı teorik sorunsallar üzerinde durmakta fayda vardır.

Öncelikle ittifak tanımlanması zor kavramlardan biridir. İttifakı kimileri bir uluslararası örgüt olarak tanımlarken bazılarıysa bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ama genel bir ifadeyle ittifak, devletlerin belirli amaçlar üzerinde uzlaşarak tesis ettikleri, amacın niteliğine göre kısa ya da uzun süreli olabilecek uluslararası yapılanmalar olarak tanımlanabilir (Fedder, 1968;70). İttifaklar kurumsal bir yapı çerçevesinde hayat bulmak zorunda değildir, örneğin güç dengesi gibi hipotetik olsa da varlığına inanılan yapılanmalar da bir çeşit ittifaktır (Kim, 1991;833). Nasıl tanımlanırsa tanımlansın ittifaklar anarşik uluslararası ilişkiler

¹ Her ne kadar ABD'nin küresel politikaları bağlamında NATO'daki liderlik konumu çok önemli bir yer tutsa da NATO'yu sadece bu düzlemden okumak onun diğer yönlerinin gölgede kalmasına yol açacaktır (Sloan, 1995; 155).

zemininde vazgeçilmez analiz birimleridir (Niou ve Ordeshook, 1994;167). İttifak kurmanın birçok farklı nedeni olsa da genellikle ittifaklar, belirli sayıdaki devlet tarafından dışarıdan gelecek tehdidi önlemek adına tesis edilir (Ostrom ve Hole, 1978;218). Ayrıca ittifaklar, ittifakın dominant aktörünün, diğer devletleri etkilemek/yönlendirmek amacıyla da kurulabileceği gibi ideolojik dayanışmanın bir ürünü olarak da tesis edilebilir (Walt, 1989; 5. Kann, 1976; 618). NATO, bu üç gerekçeyi de içinde barındıran ender ittifak modellerinden biridir ve birçok ittifaka göre de uzun sürelidir (Snyder, 1990; 104). Zira NATO, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde genişlemeyle birlikte örgütün siyasi ve askeri karakteriyle uyumlu bir “işbirlikçi güvenlik” algılaması inşa etmeye başlamıştır. NATO özelinde işbirlikçi güvenlik algısının üç sütunu vardır. Bunlar, ittifak içinde bilgi paylaşımıyla inşa edilen güven(lik) üzerinden siyasi diyalogu geliştirmek, sadece askeri ve savunma alanında değil demokratikleşmeden ekonomik işbirliğine kadar uzanan yelpazede pratik işbirliğini tesis etmek ve son olarak da AGİT, AB ve BM gibi bölgesel ve uluslararası örgütlerle daha yakın bir ilişki içinde olarak işbirlikçi güvenliğin alanını genişletmek olarak sıralanabilir (Adler, 2008; 208).

İttifakların yukarıda sıralanan kuruluş gerekçelerine bakarak, kuruluşundan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar geçen dönem için NATO'nun askeri bir ittifak olduğunu rahatça söyleyebiliriz.² Ancak bu tespit bugün NATO'yu analiz etmek adına yeterli değil, aynı zamanda ittifakın kolektif savunma mı yoksa kolektif güvenlik örgütü mü olduğunu da belirlemek gerekir. Kolektif savunma ve kolektif güvenlik genellikle birbirleriyle karıştırılan kavramlardır ama arada önemli farklılıklar vardır. NATO'nun hem kurucu antlaşmasına hem de bugüne kadarki yapılanmasına baktığımız zaman ittifakın kolektif savunma modelinden çok kolektif güvenlik modeline daha uygun olduğunu görmekteyiz.³

NATO, kurulduğu ilk yıllardan itibaren kurucu antlaşmanın 1. maddesinde de belirtildiği üzere uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için önemli katkılarda bulunmuş kolektif bir güvenlik modelidir. Ancak NATO'nun uluslararası barış ve güvenliğe katkılarıyla BM'nin katkılarını karşılaştırıldığı zaman bazı farklılıklar su yüzüne çıkmaktadır. Öncelikle NATO, özellikle de Soğuk Savaş ortamında, güvenlik ve barışı sağlamak amacı için askeri stratejiler ve planlar hayata geçirmiştir. Belirli bir alan/bölgede caydırıcılık temelli barışı ve güvenliği tesis etmeyi amaçlamıştır. Antlaşmanın 5. maddesi çok açık ve net bir şekilde bu tespiti teyit etmektedir. Bu maddede vurgulanan *casus foederis* üzerine tesis edilmiş barışın ve güvenliğin ne kadar “uluslararası” olduğu tartışmaya açıktır. İttifakın içinde yer almayanlar (özellikle Varşova Paktı üyeleri) için ise ittifak, bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu durum aslında uluslararası ilişkilerin Realist bakış açısıyla sıfır-toplamı bir oyun olduğunun teyidinden başka bir şey değildir. NATO'yu eğer ittifakın içinden bakarak ve ittifaka ait resmi söylemleri kullanarak değerlendirecek olursak NATO'nun, kurucu antlaşmanın dibacesinde de belirtildiği üzere gerçekten uluslararası barış ve güvenlik için kurulmuş önemli bir adım olduğu ortaya çıkar. Ancak bu resmi söylem en azından Soğuk Savaş boyunca gerçeği yansıtmamış, NATO tehdit olarak algıladığı yapılanmalara göre stratejilerini ve önceliklerini sürekli değiştirmiştir (Shea, 2002; 76).

NATO'nun Soğuk Savaş ortamında söylem düzeyinde kalan uluslararası barış ve güvenliği tesis amacı, Soğuk Savaş sonrası dönemde coğrafi alan olarak genişlemiş ancak ittifakın kurucu özü değişmeden kalmıştır (Duffield, 1992; 820). Zira 1990 sonrası dönemde daha çok genişleyen ve Doğu'ya doğru açılan örgüt, daha önceden tehdit olarak algıladığı birimleri bünyesine alarak, 1990 sonrası dönemde ortaya çıkan tehditleri engellemek amacıyla bir tampon bölge oluşturmaya çalışmıştır. NATO'nun Akdeniz Diyalogu'nu başka hangi gerekçe anlamlı kılabilir ki?

NATO sıradan bir ittifak modeli değildir ve 1950 yılındaki Kore Savaşı'ndan sonra⁴ NATO, Soğuk Savaş boyunca bir tehdit miti üzerinden meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır (Ries, 1965; 64). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise yeni bir Avrupa yaratmayı, özgür ve demokratik ilkeleri yaymayı hedeflemiş ve XXI.

² NATO, askeri bir ittifak olmanın yanında geleneksel bir uluslararası örgüt modelidir, işlevsel bir koalisyon ve bütünleşik kolektivite örneğidir de (Hotz, 1953; 126).

³ Bu konu tartışmalıdır, kimileri ise NATO'nun temelini kolektif savunma ilkesi oluşturur tezini savunurlar (Feith, 2002; 13). Her ne kadar örgüt Kantien ya da Wilsonien anlamda ya da Milletler Cemiyeti/Birleşmiş Milletler örnekleri ile çok uyumuna da kolektif güvenlik modeline daha çok uygundur (Yost, 1998; 137). Örgütün tam da bizim tezimize zıt olarak Kantien motiflere sahip bir örgüt olduğu ile ilgili tezler için bakınız, (Sjursen, 2004, 688).

⁴ Lake (2001; 143), NATO akroniminde Örgütü temsil eden “O” harfinin Kore Savaşı'ndan sonra anlam kazandığını ve Kuzey Atlantik Antlaşması'nın bu savaş ile birlikte gerçek anlamda örgüte dönüştüğünü vurgulamaktadır.

yüzyılda barış ve istikrarın temel koruyucusu olacağını beyan etmiştir (Foster ve Wallace, 2001; 108). Soğuk Savaş'tan sonra geleneksel güvenlik modeli olarak varlığını sürdürmeye devam etse de NATO'nun algıladığı güvenlik, geçmişe oranla daha az devlet merkezlidir ve liberal demokratik ilkelere daha çok bağlıdır. Örgüt tepkisel ve reflektif olmaktan çok proaktif bir güvenlik algısı benimsenmiş durumdadır (Moore, 2002; 2). Zira bu bağlamda 1990'dan bugüne kadar geçen dönemde NATO'nun yeni hedeflerini gerçekleştirmek konusunda önemli adımlar attığı ortadadır. Ancak örgütün özellikle Avrupa'da, AB bünyesinde hayata geçirilmeye çalışılan güvenlik ve savunma politikaları konusundaki tavrı, NATO'nun uluslararası barış ve güvenlik konusundaki gerçek niyetlerini de belirleyecektir (Ojanen, 2006; 70).

II. Dönüşümü Zirveler Üzerinden Okumak

NATO, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde başlayan ve kutuplaşmayla sonuçlanan mücadelenin bir parçası olarak 12 ülkenin katılımıyla kurulmuştur.⁵ Belirli bir alanda barış ve güvenliği sağlamak ve Sovyet tehdidini önlemek amacıyla kurulan örgüt, bugün 28 üyeye ulaşmış durumdadır. Soğuk Savaş mantığıyla kurulmuş olan örgüt, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın sembol yapılanmalarından biri haline gelmiştir. İttifakı kuran antlaşmanın herhangi bir yerinde Sovyet tehdidinde karşı kurulduğu açıkça dile getirilmese de NATO, SSCB'den gelebilecek saldırılara karşı Avrupa ve Kuzey Amerika için güvenlik şemsiyesi vazifesini görmüştür (Millen, 2004; 125. Wolfers, 1958). Soğuk Savaş boyunca NATO'nun amaçlarına ulaşmak adına izlediği stratejiler de konjonktürel koşulların etkisiyle önemli bir değişim geçirmiştir. İlk olarak 'kitlesel karşılık stratejisini' benimseyen ittifak, 1960'ların sonuna doğru 'esnek mukabele stratejisine' geçiş yapmıştır (Trotman, 1971; 406). 1980'lerin başından itibaren ise esnek mukabele stratejisiyle birlikte 'ileri savunma stratejisi' benimsenmiştir. Teknolojik değişimler bu stratejilerin dönüşümünde rol oynadığı gibi, aynı zamanda iki kutup arasındaki ilişkilerin durumu da dönüşümü etkileyen bir diğer önemli gerekçedir (Dedeoğlu, 2003; 232).

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında NATO'nun üç temel önceliği vardı. Soğuk Savaş'ın bir ürünü olan Avrupa'daki bölünmüşlüğü ortadan kaldırılması, yani Merkezi ve Doğu Avrupa'nın Batı Avrupa ile bütünleşmesini gerçekleştirmek NATO'nun birincil önceliğini oluşturmaktaydı. Bölünmenin ortadan kaldırılmasından sonra Rusya Federasyonu'na yeni yapı içerisinde uygun bir yer verilmesi doğrultusunda imkânların sağlanması ikincil öncelikti. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı fırsatlardan henüz yararlanamayan kimi Avrupa bölgelerine istikrar getirecek imkânların sağlanması ise NATO'nun üçüncü önceliğini temsil etmekteydi (Türkeş, 1998; 205).

Soğuk Savaş boyunca öz olarak herhangi bir değişim yaşanmasa da NATO'nun amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı stratejiler değişmiştir. Ancak asıl değişim 1990 sonrası dönemde yaşanmıştır ve bu değişim aynı zamanda ittifakın varlık ve meşruiyet dayanaklarını da derinden etkilemiştir. Zira artık örgütün temel kurulma gerekçesi olarak lanse edilen '*tehdit*' ortadan kalkmış, iki kutuplu yapı sona ermiştir (Smith, 2004; 545). Bir kırılma noktası olarak da değerlendirilen Soğuk Savaş'ın sonu, NATO'nun sadece stratejilerini değil, amaçlarını da etkilemiş ve 1990 sonrasında yapılan her zirve, ittifakın geleceğiyle ilgili önemli tartışmalara ev sahipliği yapmıştır. İttifakın kurumsal yapılanması da paralel olarak yeniden gözden geçirilmiş ve NATO, bünyesine kattığı yeni üyeleriyle birlikte yapılanma olarak bölgesel fakat faaliyet alanı olarak daha uluslararası bir örgüt konumuna doğru adımlar atmaya başlamıştır (Glaser, 1993; 5. Stuart, 2004; 45). Bu anlamda örgütün dönüşüm sürecini sadece zirveler üzerinden değil, aynı zamanda konjonktürel koşulların da etkisiyle eş zamanlı olarak değerlendirmek gerekir. Aslında zorunlu bir dönüşüm süreci olarak da adlandırılabilir bu sürecin ilk sinyali Berlin Duvarı'nın yıkılmasının üzerinden çok geçmeden yapılan ilk zirvede netleşmeye başlamıştır. 6 Temmuz 1990 tarihinde yapılan Londra Zirvesi, ittifakın geleceğinin ne olması gerektiği yönündeki tartışmaların da ortaya atıldığı ilk zirve olduğu için oldukça önemlidir (Kaiser, 1996; 134). Zirvede NATO'nun Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi, yeni dönemin beraberinde getireceği sorunlara yönelik yeni askeri stratejilerin belirlenmesi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi'nin ve NATO'nun Avrupa ayağının güçlendirilmesi konusunda kararlar alınmıştır.

Londra'dan sonra yapılan Roma Zirvesi, ittifakın dönüşümünde asıl dönüm noktasını temsil eder. Zirveyle birlikte Avrupa'da muhtemel bir çatışma potansiyelinin görece ortadan kalktığı ancak bölgesel ve

⁵ Warburg (1960; 141) biraz ironiyle kurucu 12 üyeden oluşan NATO'nun beyaz adamlar kulübü olduğunu dile getirmiştir.

mikro ölçekli çatışma ihtimallerinin arttığı belirtilerek, ittifakın temel görevlerinin yeniden belirlenmesi gerektiği fikri üzerinde durulmuştur. “Yeni Stratejik Konsept” olarak adlandırılan ve dönüşümün sembol kavramı olan bu Konsept ile ittifak uluslararası barış ve güvenliği tesis etmek adına dört görev alanını öne çıkarmıştır. i- Demokratik kurumların gelişmesi ve hiçbir ülkenin herhangi bir Avrupa ülkesini tehdit edemeyeceği ya da zor kullanma tehdidiyle baskı kuramayacağı bir tarzda Avrupa’daki istikrar ve güvenlik ortamını sağlamak, ii- Örgütü kuran antlaşmanın 4. maddesinde ifadesini bulan risk oluşturan muhtemel gelişmeler dâhilinde, çıkarlarını ilgilendiren konularda çabaların uygun bir şekilde eşgüdümü için Atlantik ötesi bir forum tesis etmek, iii- Üye ülkelerin topraklarına yönelik tehdit ve saldırıları caydırmak ve üye ülkeleri savunmak, iv- Avrupa’da stratejik dengeyi korumak (Erhan, 2003; 90).

Yeni Stratejik Konsept ile NATO, sadece Avrupa’da değil Avrupa dışındaki güvenliği tehdit eden gelişmeleri de tehdit olarak algılamış ve müdahale edilmesini karara bağlayarak örgütü kuran antlaşmanın 5. ve 6. maddelerinde belirtilen alanların dışında da faaliyetlerde bulunabileceğinin sinyallerini vermiştir. Roma Zirvesi’nde benimsenen Konsept ile birlikte NATO üyeleri, güvenliğin sadece askeri boyutu değil bunun yanında sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarının da olduğunu kabul ederek, bu değişime uygun NATO strateji ve politikalarının geliştirilmesini kararlaştırmışlardır.

Roma Zirvesi’nin hemen ardından Aralık 1991’de 16 NATO üyesiyle 22 Merkez ve Doğu Avrupa ülkesi ve eski Sovyet Cumhuriyeti’ni bir araya getiren Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulmuştur. Bu konsey vasıtasıyla NATO, eski Varşova Paktı üyeleriyle düzenli görüş alış verişinde bulunacak bir kurumsal yapı oluşturmuştur. Bir danışma forumu olarak kurulan Konsey aslında hem eski Doğu Bloğu ülkelerinin güvenlikleriyle ilgili endişelerini yatıştırmak hem de Sovyetler Birliği’ndeki çözülmenin olumlu bir çizgide gerçekleşmesini yönlendirmek amacıyla kurulmuştur. Ancak eski Varşova Paktı üyeleri KAİK içinde, kendi özel güvenlik endişelerinin diğer ülkelerden farklı bir biçimde değerlendirilmemiş olmasından rahatsızlık duymuşlardır (Çayhan ve Güney, 1996; 52). Bu durum Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin KAİK’in güvenliklerine ulaşmada yalnızca geçici bir araç olacağı fikrine inanmalarına neden olmuştur. Gerçekten de 1991 yılında NATO tarafından şekillendirilmiş KAİK’in ittifakın tamamen önleyici diplomasi politikasının bir uygulaması olarak pratiğe geçilmesi nedeniyle eski Doğu Bloğu ülkeleri ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ile NATO arasında bir danışma ve görüş alış veriş forumu olmaktan öteye gidemediği görülmüştür (Çayhan ve Güney, 1996; 52). KAİK’in istediği şekilde sonuçlanmayacağını anlayan NATO, 1994 yılında Barış İçin Ortaklık (BİO) programını hayata geçirmiştir.

BİO, Kuzey Atlantik Konseyi’nin Ocak 1994’te Brüksel’de yapılan zirve toplantısında NATO tarafından başlatılmış önemli bir girişimdir. Ortaklığın amacı Avrupa’nın tümünde güvenlik ve istikrarı güçlendirmek (Krahmann, 2003; 10) ve barışa yönelik tehditleri azaltmaya ve İttifak’ın temelinde yatan demokratik ilkeler ve pratik işbirliğine dayandırılmış güvenlik ilişkileri kurmaya yardımcı olmaktır (NATO El Kitabı, 2001).

NATO’nun eski Varşova Paktı ülkelerini kapsayacak şekilde Doğu’ya doğru genişlemesinin en önemli sütunu olan BİO programından sonra Rusya Federasyonu ile NATO arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. NATO, Soğuk Savaş’tan sonra ilk defa “alan dışına çıkarak” Bosna Hersek’e müdahale etmiştir. Özellikle Balkanlar’da yaşanan gelişmelerin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ileri süren ve BM bünyesindeki kolektif güvenlik mekanizmasının çalışmadığını anlayan NATO, Bosna Hersek’e müdahale etmek zorunda kalmıştır (Asmus, 1995; 7). NATO, Bosna Hersek’te üç buçuk yıldır süren savaşa son verecek olan hava saldırısının ardından barışın tesisi, barışı koruma ve devlet inşası sürecinde roller üstlenmiştir (Ham, 2005). Kolektif savunmadan çok kolektif güvenlik motivasyonu ile yapılan müdahale NATO’nun geleceği ve dönüşüm süreciyle ilgili önemli bir kırılma noktasını teşkil eder (Gözen, 2006; 204). Roma Zirvesi ile başlayan dönüşüm Bosna Hersek müdahalesiyle başka boyuta taşınmış ve dönüşüm sürecinin ilk somut sonuçları da kendini göstermeye başlamıştır. Bu süreçte Roma Zirvesi’nden sonra 1997 yılındaki Madrid Zirvesi de önemli dönüm noktalarından birini teşkil eder (Wallander, 2000; 718).

Madrid Zirvesi’nde üye ülkeler Yeni Stratejik Konsept’in güncelleştirilmesi gerektiğini dile getirmeye başlamışlardır. Avrupa güvenliğindeki yeni gelişmelerin göz önünde bulundurulması gerektiği ve NATO’nun askeri yeteneklerinin yeni yüzyılın tehditlerine karşı koyabilecek biçimde geliştirilmesi amacıyla politik bir çerçeve oluşturulması konusu tartışmaya açılmıştır (Gürkaynak, 2004; 141). Madrid Zirvesi

sonrasında yayınlanan deklarasyonda, Stratejik Konsept'in yeniden gözden geçirilmesi konusundaki çalışmalara hız kazandırılmasının gerekliliğini vurgulanmıştır. Sonuç olarak 23–24 Nisan 1999'da yapılan Washington Zirvesi ile birlikte Yeni Stratejik Konsept benimsenmiştir. Bu konseptle BİO'nun ortakları arasında pratik güvenlik bağları oluşturulmakta ve ortaklarla NATO arasında birlikte çalışılabilirlik kuvvetlendirilmektedir (Çomak, 2005; 29). 1999 yılında kabul edilen bu konseptin temel noktalarını, transatlantik ilişkilerin geliştirilmesi, özellikle kriz yönetimi konusunda askeri anlamda yeterli gücün tesisi, Avrupa'daki güvenlik konusundaki inisiyatiflerin NATO dâhilinde sürdürülmesi, genişleme ve silahsızlanmanın tesis edilmesi oluşturmaktadır (Rupp, 2001; 163).

1999 yılı Stratejik Konsept'in güncelleştirilmesi, NATO'nun kuruluşunun 50. yılı olması ve ayrıca NATO'nun Kosova'ya müdahale etmesi⁶ açısından oldukça önemli bir yıldır. Soğuk Savaş'tan sonra Londra Zirvesi ile başlayan dönüşüm, Roma ile yeni bir boyuta bürünmüş, Bosna Hersek müdahalesiyle dönüşümün somut sonuçları görülmeye başlanmıştır (Kay, 2004; 253). Washington Zirvesi ile de Kosova müdahalesinin gerekçeleri açıklanmış ve Stratejik Konsept güncellenmiştir (Trojan ve Grigoryev, 2004; 210). Zirvede iki yıl önce Madrid toplantısında Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı katılım görüşmelerine başlamaya davet etmiş ve kapının diğerlerine açık kalacağına söz verilmiştir. Washington Zirvesi'nde bu üç ülkenin liderleri ilk kez yer almışlar ve örgüt, gelecekteki olası üyelikleri göz önünde tutarak, üyelik arzusundaki ülkelere yardımcı olmak üzere düzenlenmiş bir girişim başlatmıştır (NATO El Kitabı, 2001). Ayrıca zirvede yapılan tartışmalar, Bosna Hersek ve Kosova sorunlarında görüldüğü üzere etnik çatışmalar, kitlesel göçler gibi gelişmelerin ortaya çıkması ve NATO'nun artık bu tür sorunlara müdahale edecek biçimde dönüşmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur (Uzgel, 2002; 307).

1990'dan itibaren genişleyen⁷ ve derinleşen örgüt 2002 Prag Zirvesi'ni 11 Eylül saldırıları sonrasında gerçekleştirmiş ve NATO'nun terörizmle mücadele konusunda yeni bir strateji olmasa da yeni roller üstlenmesi gerektiği tartışmaya açılmıştır (Garden, 2002; 17. Weinrod, 2003; 13). 11 Eylül saldırılarından sonra NATO tarihinde ilk defa örgütü kuran antlaşmanın 5. maddesi çerçevesinde Afganistan'a operasyon düzenlemiş ve ISAF tesis edilmiştir. 1999'da kabul edilen Yeni Stratejik Konsept'in 24. maddesinde belirtilen "ittifakın güvenlik çıkarları küresel bağlamda ele alınacaktır" vurgusu Afganistan operasyonu ile somutlaşmıştır (Deighton, 2002; 122). 7 ülkenin de üyeliğe davet edildiği Prag Zirvesi ile ittifak üyeleri terörizmle mücadele çerçevesinde yeni önlemler paketini onayladıklarını ve bu alanda işbirliğini sürdüreceklerini bildirerek, en geç 2004 yılına kadar NATO Acil Müdahale Gücü'nün tesis edilmesini kararlaştırdılar (Cornish, 2004; 65. Jones, 2004; 57. Nevers, 2007; 41).

26 üyenin katıldığı 2004 İstanbul Zirvesi ile birlikte NATO, statik bir ittifak olmaktan çıkıp dinamik bir ittifaka dönüşmeye başlamıştır. NATO'nun o dönemdeki Irak Savaşı konusuyla ilgili hangi roller üstleneceğinin de tartışıldığı zirveden, sadece 1546 sayılı Güvenlik Konseyi kararının ve çokuluslu gücün Irak'taki varlığının desteklendiği beyan edilmiştir (nato.int/docu/pr/2004/p04-098e.htm). Yine İstanbul Zirvesi'nde "İstanbul İşbirliği Girişimi" başlatılmasına karar verilmiştir. Girişimin temel amacı Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ve Orta Doğu ülkeleriyle NATO arasındaki ilişkilerin geliştirilmesiydi.

İstanbul Zirvesi'nden sonra 2006 yılında yapılan Riga Zirvesi ise, yeni tehdit algılamalarının ve tedbirlerin geliştirilerek bir stratejik konsept haline getirilmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda atılan en önemli adım, 2005'de oluşturulan ve Haziran 2006'da üye devletler savunma bakanları tarafından onaylanan "Kapsamlı Siyasi Yönerge"nin zirveyle birlikte en üst düzeyde de onaylanması olmuştur. 1999'da kabul edilen Stratejik Konsept'i destekler nitelikte olan Yönerge; "üye ülkelerden uzak topraklarda ve beklenmedik anlarda ortaya çıkan krizlerle mücadele etmek için ev sahibi ülke desteğinden yoksun koşullarda bile operasyonel olabilecek kuvvetlerin geliştirilmesi, bunun için gerekli lojistik desteğin sağlanması zorunludur" başlıklarına vurgu yapmıştır (dispolitikaforumu.com/RigaZirvesi.pdf). Riga Zirvesi'nde NATO'nun yeni amacı XXI. yüzyıl güvenlik tehditlerine karşı koyulması, üye ülkelerin ve ortak

⁶ Birleşmiş Milletler Antlaşması'na göre kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Kuvvet kullanma belirli şartlar altında BM Güvenlik Konseyi'ne ya da Güvenlik Konseyi'nin yetki verdiği bölgesel ya da uluslararası kuruluşlara verilmiştir. 1999 yılındaki Kosova müdahalesi bir istisnayı teşkil eder. NATO ne BM Güvenlik Konseyi kararı ile yetkilendirilmiş ne de BM Genel Kurulu'ndan bu konuda tavsiye kararı çıkmıştır. Bu anlamda bu müdahale genellikle meşru fakat uluslararası hukuka dayanmayan -illegal- bir operasyon olarak nitelendirilir. Bu konudaki tartışmalar için bakınız, (Alvarez, 2001; 124-136).

⁷ Dönüşümün önemli bir sütununu örgütün genişlemesi oluşturur ancak bu konu tek başına bir çalışma konusu olacak kadar detaylı bir konudur ve bu çalışmanın içeriği el vermediği için ele alınmamıştır.

değerlerin savunulması, ortak savunmanın idamesi olarak açıklanmıştır. Ortak dayanışma gösterilmesi istenen yeni tehditler; küresel ölçekte artan terörizmle mücadele, kitle imha silahları ve yayılmasının önlenmesi ve başarısız devletlerden (*failed state*) kaynaklanan istikrarsızlar olarak sıralanmıştır (Aklar, 2007; 62). Ayrıca Riga Zirvesi'nde Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek'in BİO programına katılımları teyit edilmiştir. Bu gelişme Balkanların batısına doğru örgütün genişlemesini sürdüreceğinin sinyali olarak değerlendirilebilir (Volker, 2006; 54). Bu zirve aynı zamanda Afganistan'daki NATO varlığının artırılması konusunda üyeler arasında bazı tartışmaların ve bölünmelerin yaşandığı bir zirve olarak da değerlendirilmektedir (Kiriunin, 2007; 90).

2008 yılı Nisan ayında Bükreş'te yapılan zirvede Arnavutluk ve Hırvatistan'ın örgüte üyeliğine yönelik davetiye çıkarılmış ve XXI. yüzyılda değişen güvenlik tehditlerine karşı ittifakın kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu bağlamda dönüşüm süreci ve genişleme stratejisinin devam ettirilmesi vurgulanmıştır (nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html).

2010 yılında Lizbon'da yapılan zirvede üye ülkeler gelecek 10 yıl için geçerli olacak Yeni Stratejik Konsept'i kabul etmişlerdir. Konsept, uluslararası istikrarı tesis edebilmek adına diğer örgütlerle işbirliğinin güçlendirilmesini ve NATO'nun krizlerle mücadele edebilecek bir yapıya kavuşturulması ve üyelerin her türlü tehdide karşı savunulması ilkelerini içermektedir. Konsept, "kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik" sütunları üzerine bina edilmiştir. Yeni konseptin en dikkat çekici noktası, kolektif savunma anlayışının temelini "füze savunma sisteminin" yerleştirilmiş olmasıdır (nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm). İran'dan, Kuzey Kore ve Çin'e kadar uzanan yelpazede NATO üyelerini tehdit edebilecek balistik füze saldırılarını önlemek için geliştirilen bu sistem, - her ne kadar yeni konseptte pek çok defa Rusya ile ilişkilerin güçlendirileceği mesajı verilse de- NATO'nun Rusya ile ilişkileri açısından gelecek dönemde önemli sorunlara yol açacaktır. Füze savunma sisteminin tesisinin gerekçesi ve yeni konseptte sıralanan tehditler aslında NATO'nun 6. maddesinde tanımlanan alanı da bir anlamda geçersiz kılarak, örgütü küresel bir hale dönüştürmüştür (Bölme, 2010; 11).

2012 yılında Chicago'da yapılan zirvenin en temel konuları, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan gelişmeler, füze savunma sistemi ve Afganistan'daki NATO güçlerinin geleceği oluşturmuştur. Zirvede 2014 yılının sonuna kadar muharip güçlerin Afganistan'dan ayrılması kararlaştırılmıştır (nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm?mode=pressrelease). Bildiride ayrıca füze savunma sisteminin Rusya'da yaratmış olduğu kaygıları giderecek şekilde taraflar arasındaki işbirliğinin önemi de vurgulanmıştır. Dorman (2012; 302) 2012 zirvesini değerlendirdiği çalışmasında örgütün gelecek dönemdeki temel sorun noktalarına ışık tutarak dört hususun altını çizmektedir. Ona göre Libya ve Afganistan gibi savaşlara örgütün angajmanı ne olacaktır sorusu örgütün geleceği açısından önemli ipuçları barındırmaktadır. İkincisi Rusya olan ilişkiler ve genişlemenin eski Sovyet ülkelerinin daha ne kadarını içine alacak şekilde sürdürüleceği de önemli başlıklardan biridir. Küresel finansal krizin etkileriyle pek çok ülkenin savunma harcamalarındaki kesintiler, örgütün zaman zaman gündemine gelen maliyetlerin paylaşımı (*burden-sharing*) sorununu yeniden gündeme getirmiştir. Bu konu muhtemelen gelecek dönemde örgütün önündeki en temel sorunlardan biri halini alacaktır. Son olarak da örgütün geleceği konusunda üyeler arasındaki özellikle örgütün küresel mi olacağı yoksa 5. maddede belirtilen sınırlar içinde mi kalacağı noktasındaki görüş ayrılıkları da zirvedeki temel başlıklardan biridir.⁸

III. NATO'nun Jeopolitiği ve Dönüşümün Bilinçaltı

Soğuk Savaş boyunca jeopolitik ve jeostratejik bakış açılarıyla NATO'nun varlığı, ne olduğu ve neden olması gerektiği temaları işlenmiştir. Ancak bu bakış açısı hem NATO'yu destekleyenler hem de karşı olanların konuya tek bir perspektiften bakmalarını sağlamıştır. Zira bu jeopolitik bakış, klasik anlamda düşünüldüğü gibi mekânın ürettiği masum varsayımları içermez (Çalış ve Özlük, 2007; 180).

Bu anlamda klasik jeopolitiğin kullandığı dil ve bu dilin niteliği de sorgulanmalıdır (Dalby ve Tuathail, 1998; 12). Örneğin güney-kuzey ya da doğu-batı ayrımları da politik bağlamda kullanıldığı zaman içerdikleri negatif ya da pozitif anlamlarla mekânın daha doğrusu, yön bulmaya yarayan coğrafi kelime ve kavramların açıkça suiistimaleyle sonuçlanabilir (Çalış ve Özlük, 2007; 185). Mesela, Kuzey sözcüğü bir yöne (*direction*),

⁸ Özellikle maliyetlerin paylaşımı konusunun örgütün geleceği açısından ne kadar önemli olduğuyla ilgili çalışma için bakınız: (Hartley ve Sandler, 1999; 665-680).

bir yere (*place*), bir bölgeye (*region*) işaret ederken kullanılabilceği gibi jeopolitikçilerin elinde, iyiye, doğruya, gelişmişliğe, medeniyete ya da rasyonaliteye sahip toplumları anlatan politik bir metafora dönüşebilir (Shields, 2003; 203). Kısacası, içinde bulunduğu bağlama, yere ve kişiye göre anlam ifade eden, coğrafi kelime ve kavramların bu tür kullanımlarından mümkün olduğunca sıyrılmak gerekiyor. Bu bağlamda da “dilin”, “metnin” ve “bağlamın” oynadığı rol öne çıkıyor. Soğuk Savaş döneminde Batı dünyasında kullanılan jeopolitik dille bir taraftan komünizmin ve Sovyetlerin kötü bir imaja sahip olmaları ve bu imajı sürdürmeleri sağlanırken, öte yandan da Amerikan politikalarının meşrulaştırılması gerçeğini gözden kaçırmamak gerekiyor (Tuathail, 2003).

Soğuk Savaş'ın beraberinde getirdiği ağırlıkla çok fazla hissedilmeyen jeopolitik algı ve tasarımlar, 1990 sonrası dönemde açıkça görülmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. NATO'nun dönüşüm ve genişleme sürecini etkileyen en önemli unsurlardan biri jeopolitik kimlikler ve mental haritalar olmuştur. Sovyet dönemi Baltık'ı ile Sovyet dönemi sonrası Baltık'ın coğrafi anlamda aynı iken jeopolitik kimlik açısından aynı olduğunu kimse ileri süremez (Mälksoo, 2004; 286). Soğuk Savaş'tan sonra NATO eski Avrupa ile yola devam etmenin mümkün olamayacağını anlayınca Avrupa'nın “hayali sınırları” yeniden çizilmiştir (Dittmer, 2007; 49). Aslında benzer şeyleri AB için de söyleyebilmek ve AB genişlemesiyle NATO genişlemesi arasında paralellik kurmak mümkündür. Ancak öz olarak farklı formasyonlara sahip bu iki örgüt neden aynı yöne doğru genişliyor? 1999 yılında Washington Zirvesi ile hayata geçirilen “Üyelik Eylem Planı” ile NATO bir anlamda *acquis communautaire* mi tasarlıyor? (Blank, 2001; 36)¹⁰ AB'nin genişlemesinin rasyonalitesi anlaşılabilir ama aynı şeyleri NATO genişlemesi için söyleyebilmek pek de mümkün görünmüyor (Fierke ve Wiener, 1999; 722). Yine NATO'nun 1994 yılında başlattığı Akdeniz Diyalogu olarak adlandırılan programın¹¹ nedenleri de sorgulanmalı ve acaba NATO, Kuzey Afrika'dan gelecek tehditleri önlemek adına bir tampon bölge mi tesis etmek istiyor? sorusu mutlaka analize dâhil edilmelidir.

Kurulduğu ilk andan, 1990'lı yılların başına kadar NATO, kendi varlığını meşrulaştırmak, ittifakın işlerliğini sağlamak ve aldığı kararların geniş çevreler tarafından benimsenmesini kolaylaştırmak için “Batı Uygarlığı” olgusunu sürekli olarak işlemiştir. Örgüt kendisini Batı'nın değerlerinin, özgürlüğün ve demokrasinin koruyucu kalkamı olarak lanse etmeye çalışmıştır (Jackson, 2003; 239). Ancak Soğuk Savaş bittiğinde 16 üyesi olan örgütün bugün 28 üyesi bulunmaktadır ve Soğuk Savaş sonrası üye olan 12 ülkenin neredeyse hepsi daha önceden “Batı Uygarlığı” vurgusunun dışında kalan ülkelerdir. Bu çelişki aslında NATO'nun ürettiği mitlerin ne ölçüde gerçeğe örtüşüp örtüşmediğini de göstermektedir. NATO eğer başarılı bir örgüt ise bu başarısını sadece iyi yönetilmiş olmak ya da ittifak içi uyumla açıklayamayız, Sovyetler Birliği üzerinden üretilen temsili pratiklerin rolünü de unutmamak gerekiyor (Klein, 1990; 313). Temsili pratikleri ve Soğuk Savaş ortamını çok iyi kullanan NATO, 1990'lardan sonra ise benzer temsili pratikler olmasa da aynı kaygıyla dönüşüm sürecini kendisi için anlamlı, hariçtekiler için ise anlaşılabilir kılmaya çalışıyor.

Sonuç olarak NATO, bir önceki bölümde tartışıldığı gibi, 1990 yılından beri önemli değişimler tecrübe ediyor ve bu değişim daha önceden olduğu gibi stratejilerde, planlarda yaşanan değişimlerden farklı bir değişim. Schimmelfennig'in de dikkat çektiği üzere örgütün dönüşümü ve genişlemesi uluslararası bir sosyalizasyon sürecinin örneğini teşkil ediyor (Schimmelfennig, 1998; 210. Schimmelfennig, 2000). Örgüt bu sosyalleşme süreciyle sadece liberal normların taşınmasını sağlamanın yanında özellikle yeni üyelerin örgütün kimliği ve ilkeleriyle uyumlu bir hale gelmesi konusunda da baskı uyguluyor (Fierke, 2007; 182). Kısacası NATO, kimlik ve sosyal inşa süreci bakımından önemli bir dönüşüm yaşıyor (Majeovski, 2005; 337). Kosova müdahalesine destek verenler ya da Afganistan Operasyonu'nu savunanlarla Varşova Paketi'ne karşı mücadele edenlerin benzer olduğunu söylemek mümkün değildir. Dönüşümün dinamizmi

⁹ Üyelik Eylem Planı (*Membership Action Plan*), siyasi ve ekonomik konular, savunma konuları ve askeri konular, kaynak konuları, güvenlik konuları, yasal konular adı altında 5 başlıkta İttifak'a katılmaya istekli olan ülkeler üyelik eylem planına göre, yıllık milli hazırlık programlarını düzenleyeceklerdir.

¹⁰ NATO'ya üyelik kriterleri aslında oldukça katıdır ve demokratikleşme konusunda örgüt oldukça hasasdır (Koremenos, vd., 2001; 784).

¹¹ NATO resmi dokümanlarına göre bu programın en temel amacı Akdeniz bölgesinde güvenlik ve istikrarı tesis etmek, karşılıklı işbirliğini geliştirmek olarak belirtilmektedir. Fakat bu amacın gerçek gündemle çok örtüştüğünü söylemek mümkün değildir (Benantar, 2006; 170).

NATO kimdir sorusuna tatmin edici bir cevap bulmamızı da engelliyor. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemin gelişmeleri, örgütün genişlemesi ve derinlik kazanması, Kosova'ya müdahale gibi veriler ışığı altında NATO 1990 sonrası dönemde Huntington'un da (1998; 161) vurguladığı gibi aslında Batı uygarlığının güvenlik organizasyonu, küreselleşmenin bir anlamda askeri kolu (Uzgel, 2004; 211) ve artık sadece bir "Kuzey Atlantik" ittifakı değil, "Avrupa-Atlantik" bölgesinde güvenlik ve istikrarını sağlamaya çalışan ve bir tarafta ABD'nin diğer tarafta da AB üyelerinin liderliğini yaptığı iki başlı bir örgüt olarak tanımlanabilir (Doğan, 2005; 104).

IV. NATO'nun Geleceği: *Quo Vadis NATO?*

1949 yılında kurulan örgüt 65 yıldır varlığını sürdürüyor. Askeri bir ittifak için oldukça uzun bir süredir varlığını sürdüren örgüt, öngörülebilir gelecekte de var olmaya devam edecek gibi. Soğuk Savaş boyunca ve sonrasında önemli kırılmalar yaşanmış olsa da, NATO birçok kişinin beklediğinin aksine ortadan kalkmamıştır (Ullman, 2007; 52).¹² 1989 yılında Berlin Duvarı yıkıldığı zaman NATO'nun akıbetinin ne olacağı o dönem için oldukça sık tartışılmıştır (Lubkemeier, 1990; 30). Kimileri NATO'nun artık anakronik olduğunu ve yeni dönemin koşullarına uygun olmadığını dile getirirken (Wijk, 1997; 11) kimileri ise NATO'nun sıradan bir ittifak olmadığını ve bu anlamda yeni dönemin, örgütün geleceği açısından bir tehdit değil fırsat olduğunu vurgulamıştır.

Peki, NATO neden ortadan kalkmadı? Doğu Bloğu'nun çözülmesi ve Varşova Paketi'nin kendisini feshetmesiyle NATO'nun işlevsiz kalacağını düşünenler aslında NATO ile ilgili üç temel unsur gözden kaçırmıştır. İlk olarak Realist/geleneksel ittifak teorisinin de vurguladığı gibi dış tehdit ittifakın varlığı/yaşaması için en temel etkidir ancak tek başına ittifakı ayakta tutmak için yeterli değildir. Zaten Sovyetlerin dağılmasıyla tehdit yön ve boyut değiştirmiş ve başka tehditler ortaya çıkmıştır. Nitekim 11 Eylül olaylarından sonra yapılan bütün NATO zirvelerinde tehditlerin içeriği sürekli güncellenmiştir. İkinci olarak örgütün kurumsal yapılanması ve uyum kapasitesi göz ardı edilmiştir. Oysaki NATO -aşağıda açıklanacağı gibi- "içsel ve dışsal uyum süreci" ile ayakta kalmaya devam etmiştir (Duffield, 1994; 766). Çünkü -daha çok Neoliberal kurumsalcıların da vurguladığı üzere- NATO diğer askeri ittifak örneklerine oranla kurumsallaşma açısından kurulduğu andan itibaren önemli adımlar kaydetmiştir (Rauchhaus, 2001; 13). Son olarak Soğuk Savaş'ın ardından özellikle Avrupa'da NATO'ya alternatif teşkil edebilecek bölgesel bir savunma/güvenlik yapılanmasının tesis edilememiş olması örgütün neden yok olmadığını gösteren bir diğer veridir.

2000'li yıllara gelindiğinde ise artık örgütün varlık sorununun tartışılmadığı, tartışmaların daha çok dönüşüm süreci üzerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Ancak paradigmatik sayılacak bu değişim, varlık ve meşruiyet sorununun tamamen ikinci plana atıldığı anlamına gelmez. 2004 yılındaki en büyük genişleme dalgasından sonra örgütün politik olarak yönetilemez, askeri olarak hantal, stratejik olarak da karmaşık bir hal aldığı (Kay, 2005; 69) yönündeki tezlerin de olduğu gerçeğine dayanarak NATO'nun varlığı sorununun yeniden tartışılması gerekiyor. Aslında NATO, dönüşüm süreciyle varlık sorununu ikinci plana atıp, içine düştüğü krizden kurtulmanın yollarını arıyor.¹³ Zira örgüt, sıradan bir örgütle karşılaştırıldığında çok kısa bir sürede büyük değişimleri tecrübe etmiştir (Ratti, 2006; 87). Örgütün bu değişimleri hazmedebilme kapasitesini ölçmek adına henüz oldukça erken bir dönem olduğu için sağlıklı bir analiz yapabilmek pek de mümkün görünmüyor. Ancak önümüzdeki seçeneklere bakarak NATO gelecekte üç farklı görünüme bürünebilir. Öncelikle örgüt değişmeden, olduğu gibi kalabilir. Bu örgütün hiç değişmeyeceği anlamına gelmez. Sadece konjonktürel ve prosedürel değişimler olabilir. İkincisi örgütün aşamalı olarak aynen şu anda izlediği seyre benzer bir seyir izleyerek dönüşüm sürecini sürdürmesi ihtimalidir. Son ihtimal ise örgütün varlığının sona ermesidir (Anis, 2006; 30-39).

Örgütün geleceğiyle ilgili bu üç olasılıktan sonuncusu en düşük olasılık gibi görünüyor. Zaten örgüt de 1990'dan beri güvenlik alanı dışında da birçok konuda programlar hayata geçiriyor. Ancak geleneksel ittifak teorisine göre NATO'nun hala varlığını devam ettirmesi bir anomalidir. Çünkü *raison d'être* ortadan

¹² NATO, Soğuk Savaş boyunca biri 1956/7 ve 1962/3 yıllarında olmak üzere iki kez çözümlenmiş olsa da varlığını sürdürmektedir (Dietl, 2006; 347).

¹³ Örneğin Drew (1995; 6) NATO'nun 1990'dan sonra sürekli bir kriz içinde olduğunu ve örgütün rolleri düşünüldüğünde demode kaldığını vurguluyor.

kalkmıştır ve askeri ittifaklar sürekli olarak “bir şeye karşı” olarak kurulmuşlardır (Ciută, 2002; 38). Bu şey de genellikle bir tehdittir. NATO, her ne kadar hala aksini iddia edenler olsa da Almanya’yı etkisiz hale getirmek, ABD’yi Avrupa’ya yerleştirerek Avrupa’nın askeri ve güvenlik işbirliğini organize etmek ve Sovyetler Birliği’ni çevrelemek için kurulmuştur (Ham, 2001; 395. Bennett, 1991; 236). Tehdit ya da örgütün kurulma gerekçesi ortadan kalktı ise neden örgüt genişleyerek ve hatta derinleşerek varlığını sürdürmeye devam ediyor?

Öncelikle NATO’nun salt askeri bir ittifak modelinden daha fazlası olduğunu kabul etmeliyiz (Gheciu, 2005; 211). Zaten sorunun temelinde bir tanımlama sorunu yatıyor. NATO’yu özellikle Soğuk Savaş’tan sonra tanımlamamak konusunda bir muamma yaşanmaya başlamıştır. Geleneksel ittifak teorisi, Neorealist yaklaşım, örgütsel teori ve kurumsalcı teori NATO’yu tanımlamakta zorlanıyor (McCalla, 1996. Hendrickson, 2007. Barany, 2006). Tanım konusunda sıkıntılar yaşanınca da örgütün geleceğiyle ilgili sağlıklı analizler yapılamıyor (Kramer, 2005, 165).

11 Eylül terör saldırılarına kadar örgütün tehdit konusunda bir belirsizlik yaşadığı aşikârdır (Barnathan, 2006; 277). Ama zaten NATO, 1990 sonrası hem programları hem de stratejileriyle tehdit orijinli bir yapılanmadan çok, içselleştirilecek bir yapılanma gerçekleştirmeye çalışıyor. Örneğin örgüt BİO Programı ile bir anlamda kendini yeniden yaratmıştır (White, vd., 2006; 165). Yine NATO, kendini Avrupa’daki güvenliğin vazgeçilmez bir aktörü olarak sunmaya çalışmaktadır. 1999 yılında Kosova’ya müdahalesini sadece tehdit temelli açıklayabilmek mümkün müdür? NATO, Kosova’ya müdahale ederken insancıl gerekçeleri öne sürmüştür (Yost, 2007; 43. Frederking, 2003; 371. Monien, 1998; 37-40). Kosova müdahalesi ve ondan önceki Bosna Hersek müdahalesiyle birlikte NATO, Avrupa’daki güvenliğin en önemli aktörünün hala kendisi olduğunu göstermeye çalışmıştır.

NATO, “dışsal uyum süreci” olarak tanımlanabilecek bir süreçle BİO gibi programları kullanarak, üye olmayan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, “içsel uyum süreci” ile de kurumsal yapılanmasında reformlar yaparak dönüşümü sıcak tutmaya çalışıyor (Croft, vd., 2000; 511. Šedivý, 2001; 1). Bugün NATO, birçok devletle daha geniş bir şekilde yakın ilişkiler kurarak güvenliğin dışındaki alanlarda da ilişkilerini geliştiren bir örgüt konumuna gelmiş durumdadır.

NATO, Soğuk Savaş’tan sonra liberal demokratik normları güvenlik üzerinden Doğu’ya taşımak konusunda çalışmalar yürüten (Gheciu, 2005; 974) ve kurucu antlaşmanın dibacesinde belirtilen esasları daha çok gözetilen bir örgüte bürünmüş durumdadır (Gibler, 2006; 130. Gibler ve Sewell, 2006). 1999 yılındaki Washington Zirvesi ile netleştirilen küresel tehditlerle mücadele prensibi ve 2010 yılında güncellenen Yeni Stratejik Konsept çerçevesinde NATO her geçen gün “alanının dışına” daha da çok çıkıyor. Peki, tüm bu sürecin sonunda dönüşüm nereye kadar gidecek? Bu soruya verilecek yanıt NATO’nun kalıcı ya da geçici olacağını da belirlemek açısından hayati bir önem taşımaktadır. Örgüt eğer genişlemenin beraberinde getirdiği sorunlara çözüm üretmezse kurumsal anlamda büyük sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalacaktır. Örneğin örgüt karar alma süreci konusunda gerekli düzenlemeleri yapamazsa işlevsiz bir hal alabilir. Zira 12 kurucu üyenin oy birliğiyle karar alması ve 28 üyenin oy birliğiyle karar alması aynı şey değildir.¹⁴

Örgüt yine yükümlülüklerin paylaşımı konusunda da bazı düzenlemeleri hayata geçirmek zorundadır. Aksi takdirde NATO, dönüşüm sürecinden beklediği düzeyde verim alamayabilir. Örneğin genişleme stratejisi, örgütü popüler kıldığı ölçüde finansman açısından zorlamaktadır (Sandler, 1999; 727. Bilinsky, 1999; 5). Yine genişlemeyle ilgili olarak örgütün reflekslerinin netleştirilmesi gerekiyor. Özellikle 2004 genişlemesinden sonra örgüt içinde bazı sorunlar patlak vermeye başlamıştır. Örgütün genişlemesini destekleyenlerle karşı çıkanlar kendi tezleri konusunda tutarlı deliller sunamıyorlar. Bu durum politika yapımını olumsuz anlamda etkilemektedir.¹⁵ Öte yandan genişlemenin nereye kadar uzanacağı da netleştirilememiştir. Genişlemenin hızı ve yönü Rusya’yı endişelendirmekte bu anlamda örgüt hala bir

¹⁴ Soğuk Savaş sonrası dönemde örgütün genişlemesiyle birlikte karar alma mekanizmasında yaşanan sorunların örgütün işlevselliğini birincil planda etkileyeceğiyle ilgili tartışmalar da artmaya başlamıştır. 1999 genişlemesi sonrası örgütün oybirliğiyle karar alma yerine oyçokluğuna geçmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda ampirik verilerle desteklenmiş bir çalışma için bakınız (Vincent, vd. 2001).

¹⁵ Örgütün genişlemesini savunanlar bu genişleme sürecinin örgüte canlılık kazandıracığını düşünürken karşı çıkanlar ise bu genişlemenin özellikle Batı Avrupa’nın güvenliğine somut anlamda hiçbir katkısının olmadığını hatta Rusya’nın tepkisini çekerek aslında olumsuz açıdan etkilediğini savunmaktadır (Ball, 1998; 43).

güvenlik ikilemi kaynağı olmaya devam etmektedir; oluşturduğu güvenlik toplumuyla kendi içinde işbirliğini güçlendirmekte ancak Rusya tarafından bu güvenlik toplumu bir tehdit olarak algılanmaktadır (Kydd, 2001; 809). Bu ikilemden kaynaklanan algılama sorunu örgütün hedeflerini ve tabii ki geleceğini etkilemektedir. Örgütün geleceğini belirleyecek en önemli unsurlardan biri de NATO'nun AB ile olan ilişkilerinin alacağı haldir (Baylis, 1999; 22. Morgan, 2003; 50). Sadece Avrupa'daki güvenlik konusunda değil, uluslararası ilişkilerin geneline yönelik olarak ABD ile Avrupa arasında giderek farklılık arz eden görüşler NATO'nun geleceğini de derinden etkileyecektir (Cottey, 2004. Robertson, 1991. Pfaltzgraff, 1991).

Sonuç ve Genel Değerlendirme

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin uluslararası sistem ve aktörler üzerinde yarattığı değişimlerin en önemlilerinden biri de savaştan hemen sonra NATO'nun kurulmuş olmasıdır. NATO Soğuk Savaş'ın başladığı, "demir perdenin" çekildiği anda Batı Bloğu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuş bir kolektif savunma ve/ya güvenlik örgütüdür. Kurucu antlaşmanın ve resmi NATO söylemlerinin dışına taşarak; örgütün aslında güvenlikten çok güvensizlik (*insecurity*) yarattığı ve onun üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. NATO'nun varlığı, uluslararası barışın güvence altında olduğunu değil aslında sadece sınırlı sayıda birim için bir güvenlik ve barışın sağlandığını gösterir.

1949 yılında kurulduğu zaman 12 üyesi olan örgüt, bugün 28 üyeye ulaşmış durumdadır. Özellikle Soğuk Savaş'tan sonra genişleyen ve derinleşmeye çalışan örgütün genişlemesinin anlamı da sorgulanmalıdır. Örgüt varlığının bir dayanağı mı, meşruiyetinin bir parçası mı; yoksa uluslararası barış ve güvenliğin bir teminatçısı mı olarak genişlemekte ve dönüşmektedir? Kolektif bir güvenlik ya da savunma örgütü olarak demokratik normları (Reiter, 2001; 57), liberal prensipleri dönüşümün itici gücü olarak görmek, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditleri ortadan kaldırmanın bir yolu mudur?¹⁶ Yoksa örgüt, başka amaçlar mı taşımaktadır? NATO, Soğuk Savaş sonrası meşruiyet dayanağı olarak görülen "düşmanın" yok olması ve Avrupa'nın siyasal haritasında yaşanan köklü değişimler (Meyer, 2003, 86) karşısında bir refleks olarak mı dönüşüm sürecini tecrübe etmektedir?¹⁷

Sonuç olarak çalışma içerisinde de vurgulandığı üzere aslında hem örgütün geleceği hem de dönüşümü (ve dönüşümün yönü ve hızı) ile ilgili soru(n)ların tam olarak yanıtlanamamış olmasının temelinde tanımlama sorunu yatıyor. NATO'nun ne olduğuna yanıt verebilmek adına aslında onun ittifak mı, örgüt mü, kolektif savunma ya da kolektif güvenlik modeli mi olduğunu sorgulamaktan vazgeçip NATO'yu Keohane'nin kullandığı anlamda uluslararası bir kurum (*international institution*) olarak tanımlamalıyız. Keohane'e (1989; 163) göre kurum; "üyelerin davranışlarını belirleyen, onları eyleme zorlayan ve onların beklentilerini şekillendiren istikrarlı ve birbirine bağlı resmi ve gayri-resmi kurallar dizisi" olarak tanımlanır. Bu kurallar dizisinin 65 yıldır varlığını sürdürmesi ise bu yapı içinde yer alan birimlerin paylaştıkları temel değerler (Batı uygarlığı) üzerinden okunmalıdır. Bu değerler Deutsch'un (1957) vurguladığı üzere birimler arasında daha üst düzeyde bir iletişim imkânını doğurmakta ve bu iletişim yelpazesi sadece elitleri ve politika yapıcılarını değil toplumsal katmanları da içermektedir. Bu bağlamda NATO, her ne kadar Soğuk Savaş'ın bir çıktısı olsa da Soğuk Savaş parametreleriyle analiz edilebilecek, geleneksel jeopolitik motiflerle anlaşılabilir eski NATO değildir ve her geçen yıl da başka bir ittifak modeline doğru adım atmaktadır.

Kaynakça

- "Statement on Iraq", NATO Istanbul Summit, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-098e.htm>
 _____ "Bucharest Summit Declaration", <http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html>
 _____ "Chicago Summit Declaration",
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm?mode=pressrelease
 _____ "Lisbon Summit Declaration", http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm

¹⁶ NATO'nun genişlemesiyle ilgili endişe taşıyan kesimler, örgütün genişlediği ülkelerde şeffaflığın giderek azaldığını ve demokratikleşme sürecinin yara aldığını savunmaktadır. Bu konudaki kaygılar için bakınız (Roberts ve Blanton, 2003; 12-14).

¹⁷ Sovyet tehdidinin sona ermesiyle NATO, varlık nedenlerinden biri olarak Avrupa'daki istikrar vurgusunu öne çıkarmaya başlamış ve Trans-Atlantik ilişkilerin Avrupa'nın istikrarı için elzem olduğunu dile getirmiştir (Clarke, 1993; 25).

- ____ “Riga Zirvesi ve NATO’nun Dönüşümü”, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu, <http://www.dispolitikaforumu.com/RigaZirvesi.pdf>
- ____ *NATO El Kitabı*, Kamu Diplomasisi Departmanı, Brüksel, 2001.
- ____ *NATO Handbook*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2006.
- ADLER E. (2008). “The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold War Transformation”, *European Journal of International Relations*, Cilt 14, No 2.
- AKLAR Y. (2007). “NATO Riga Zirvesi: Ne NATO ile Ne de NATO’suz”, *Stratejik Analiz*, Cilt 7, No 81.
- ALVAREZ J. E. (2001). “Constitutional Interpretation in International Organizations”, Jean M. Coicaud, Veijo Heiskanen (der.), *The Legitimacy of International Organizations*, Tokyo, United Nations University Press.
- ANIS R. M. (2006). *The Reinvention of NATO*, Unpublished PhD Thesis, Norfolk, Old Dominion University.
- ASMUS R. (1995). “NATO Expansion: The Next Steps”, *Survival*, Cilt 37, No 1.
- BALL C. (1998). “Nattering NATO Negativism? Reasons Why Expansion May Be A Good Thing”, *Review of International Studies*, Cilt 24, No 2.
- BARANY Z. (2006). “NATO’s Post-Cold War Metamorphosis: From Sixteen to Twenty-Six and Counting”, *International Studies Review*, Cilt 8, No 1.
- BARNATHAN G. P. (2006), “Managing the Hegemon: NATO Under Unipolarity”, *Security Studies*, Cilt 15, No 2.
- BAYLIS J. (1997), “International Security in the Post Cold War Era”, John Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalization of World Politics*, New York, Oxford University Press.
- BENANTAR A. (2006), “NATO, Maghreb and Europe”, *Mediterranean Politics*, Cilt 11, No 2.
- BENNETT L. (1991), *International Organizations: Principles and Issues*, New Jersey, Prentice Hall.
- BILINSKY Y. (1999), *Endgame in NATO’s Enlargement*, Westport, Greenwood.
- BLANK S. (2001), “Map Reading: NATO’s and Russia’s Pathways to European Military Integration”, *The Review of International Affairs*, Cilt 1, No 1.
- BOAS M. (2000), “Security Communities: Whose Security”, *Cooperation and Conflict*, Cilt 35, No 3.
- BÖLME S. M. (2010), “NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi”, *SETA Analiz*, Sayı 30.
- CIUȚĂ F. (2002), “The End(s) of NATO: Security, Strategic Action and Narrative Transformation”, *Contemporary Security Policy*, Cilt 23, No 1.
- CLARKE J. (1993), “Replacing NATO”, *Foreign Policy*, No 93.
- CORNISH P. (2004), “NATO: The Practice and Politics of Transformation”, *International Affairs*, Cilt 80, No 1.
- COTTEY A. (2004), “NATO: Globalization or Redundancy?”, *Contemporary Security Policy*, Cilt 25, No 3.
- CRAWFORD R. M. (1998), “Political Realism in International Theory”, *The American Political Science Review*, Cilt 92, No 1.
- CROFT S. vd. (2000), “NATO’s Triple Challenge”, *International Affairs*, Cilt 76, No 3.
- ÇALIŞ Ş. ve Erdem Özlük (2007), “Jeopolitik: Mekânın Siyasallaştırılması ve Suiistimali”, Zeynep Dağı (der.), *Uluslararası Politikayı Anlamak*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- ÇAYHAN E. ve Nurşin A. Güney (1996), *Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO, AB, Türkiye*, İstanbul, Afa Yayınları.
- ÇOMAK H. (2005), *Avrupa’da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye*, İstanbul, Tasam Yayınları.
- DALBY S. ve G. Ö. Tuathail (1998), “Towards a Critical Geopolitics”, Simon Dalby (der.), *Rethinking Geopolitics*, London, Routledge Press.
- DEDEOĞLU B. (2003), *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul, Derin Yayınları.
- DEIGHTON A. (2002), “The Eleventh of September and Beyond: NATO”, *The Political Quarterly*, Cilt 73, No 1.
- DEUTSCH K. W., vd. (1957), *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton, Princeton University Press.

- DIETL R. (2006), "In Defence of the West: General Lauris Norstad, NATO Nuclear Forces and Transatlantic Relations 1956–1963", *Diplomacy and Statecraft*, Cilt 17, No 2.
- DITTMER J. (2007), "Changing American Metanarratives of Russia in NATO Expansion Debates, 1993–2002", *National Identities*, Cilt 9, No 1.
- DOĞAN N. (2005), "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949–1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 60, No 3.
- DORMAN A. M. (2012), "NATO's 2012 Chicago Summit: A Chance to Ignore the Issues Once Again", *International Affairs*, Cilt 88, No 2.
- DREW N. S. (1995), "American Leadership in NATO", Ted Galen Carpenter (der.) *The Future of NATO*, London: Frank Cass.
- DUFFIELD J. S. (1992), "International Regimes and Alliance Behavior: Explaining NATO Conventional Force Levels", *International Organization*, Cilt 46, No 4.
- DUFFIELD J. S. (1994), "NATO's Functions after the Cold War", *Political Science Quarterly*, Cilt 109, No 5.
- ERHAN Ç. (2003), "Çok Taraflı İşbirliğine Geçiş Sürecindeki Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri", *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu*, Ankara, Atase Başkanlığı Yayınları.
- FEDDER E. H. (1968), "The Concept of Alliance", *International Studies Quarterly*, Cilt 12, No 1.
- FEITH D. (2002), "NATO Transformation: Securing Freedom for Future Generations", *U.S. Foreign Policy Agenda*, Cilt 7, No 1.
- FIERKE K. M. (2007), "Constructivism", Tim Dunne, et al. (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford, Oxford University Press.
- FIERKE K. M., Antje Wiener (1999), "Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement", *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, No 5.
- FORSTER A. ve William Wallace (2001), "What is NATO for?", *Survival*, Cilt 43, No 4.
- FREDERKING B. (2003), "Constructing Post-Cold War Collective Security", *The American Political Science Review*, Cilt 97, No 3.
- GARDEN T. (2002), "NATO in Trouble", *The World Today*, Cilt 58, No 11.
- GHECIU A. (2005), "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the New Europe", *International Organization*, Cilt 59, No 2.
- GHECIU A. (2005), *NATO in the New Europe: The Politics of International Socialization after the Cold War*, Palo Alto, Stanford University Press.
- GIBLER D. M. ve Jamil A. Sewell (2006), "External Threat and Democracy: The Role of NATO Revisited", *Journal of Peace Research*, Cilt 43, No 4.
- GIBLER D. M. ve Scott Wolford (2006), "Alliances, Then Democracy: An Examination of the Relationship Between Regime Type and Alliance Formation", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 50, No 1.
- GLASER C. L. (1993), "Why NATO is Still Best: Future Security Arrangements for Europe", *International Security*, Cilt 18, No 1.
- GÖZEN R. (2006), "NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü", Şaban Çalış, et al., (der.), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- GÜRKAYNAK M. (2004), *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Ankara, Asil Yayınları.
- HAM P. V. (2005), "Büyüme Sancıları", *NATO Review*, No 3.
- HAM P. V. (2001), "Security and Culture, or, Why NATO Won't Last", *Security Dialogue*, Cilt 32, No 4.
- HARTLEY K., T. Sandler (1999), "NATO Burden-Sharing: Past and Future", *Journal of Peace Research*, Cilt 36, No 6.
- HENDRICKSON R. C. (2007), "The Miscalculation of NATO's Death", *Parameters*, Cilt 37, No 1.
- HOTZ A. J. (1953), "NATO: Myth or Reality", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 288.
- HUNTINGTON S. P. (1998), *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, London, Touchstone.
- JACKSON P. T. (2003), "Defending the West: Occidentalism and the Formation of NATO", *The Journal of Political Philosophy*, Cilt 11, No 3.

- JONES J. L. (2004), “Transforming NATO’s Military Structures”, *NATO Review Istanbul Summit Special*.
- KAISER K. (1996), “Reforming NATO”, *Foreign Policy*, No 103.
- KANN R. A. (1976), “Alliances versus Ententes”, *World Politics*, Cilt 28, No 4.
- KAY S. (2004), “NATO, Kosovo War and Neoliberal Theory”, *Contemporary Security Policy*, Cilt 25, No 1.
- KAY S. (2005), “What Went Wrong with NATO”, *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 18, No 1.
- KEOHANE R. O. (1989), *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Boulder, Westview.
- KIM W. (1991), “Alliance Transitions and Great Power War”, *American Journal of Political Science*, Cilt 35, No 4.
- KIRIUNIN V. (2007), “Minsk, Riga Host CIS, NATO Summits”, *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*, Cilt 53, No 1.
- KLEIN B. S. (1990), “How the West was One: Representational Politics of NATO”, *International Studies Quarterly*, Cilt 34, No 3.
- KOREMENOS B. vd. (2001), “The Rational Design of International Institutions”, *International Organization*, Cilt 55, No 4.
- KRAHMANN E. (2003), “Conceptualizing Security Governance”, *Cooperation and Conflict*, Cilt 38, No 3.
- KRAMER M. (2005), “The United States, NATO and the Role of Alliances in International Politics: Theoretical Expectations and the Empirical Record”, *Managerial Law*, Cilt 47, No 5.
- KYDD A. (2001), “Trust Building, Trust Breaking: The Dilemma of NATO Enlargement”, *International Organization*, Cilt 55, No 4.
- LAKE D. A. (2001), “Beyond Anarchy: The Importance of Security Institutions”, *International Security*, Cilt 26, No 1.
- LUBKEMEIER E. (1990), “NATO’s Identity Crisis”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, Cilt 46, No 8.
- MAJEVSKI J. D. (2005), *NATO as Social Construction: Explaining Cooperation and Discord within the Atlantic Community*, Unpublished PhD Thesis, New York, University of Albany.
- MÄLKSOO M. (2004), “Enabling NATO Enlargement: Changing Constructions of the Baltic States”, *Trames*, Cilt 8, No 3.
- McCALLA R. B. (1996), “NATO’s Persistence after the Cold War”, *International Organization*, Cilt 50, No 3.
- MEYER S. E. (2003), “Carcass of Dead Politics: The Irrelevance of NATO”, *Parameters*, Cilt 33, No 1.
- MILLEN R. A. (2004), “Reconfiguring NATO for Future Security Challenges”, *Comparative Strategy*, Cilt 23, No 2.
- MONIEN S. H. (1998), “Russia and European Security: The Case Against NATO’s Eastward Expansion”, Mary McKenzie (der.), *Promise and Reality of European Security Cooperation: States, Interests and Institutions*, Westport, Greenwood Publishing Group.
- MOORE R. R., (2002) “NATO’s Mission for the New Millennium: A Value-Based Approach to Building Security”, *Contemporary Security Policy*, Cilt 23, No 1.
- MORGAN P. M. (2003), “NATO and European Security: The Creative Use of an International Organization”, *Journal of Strategic Studies*, Cilt 26, No 3.
- NEVERS R. (2007), “NATO’s International Security Role in the Terrorist Era”, *International Security*, Cilt 31, No 4.
- NIOU E., P. C. Ordeshook (1994), “Alliances in Anarchic International Systems”, *International Studies Quarterly*, Cilt 38, No 2.
- OJANEN H. (2006), “The EU and NATO: Two Competing Models for A Common Defence Policy”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 44, No 1.
- OSTROM C. W., F. W. Hole, (1978), “Alliances and Wars Revisited: A Research Note”, *International Studies Quarterly*, Cilt 22, No 2.

- PFALTZGRAFF R. (1991), "NATO's Future Role: An American View", *Academy of Political Science*, Cilt 38, No 1.
- RATTI L. (2006), "Post-Cold War NATO and International Relations Theory: The Case for Neo-Classical Realism", *Journal of Transatlantic Studies*, Cilt 4, No 1.
- RAUCHHAUS R. W. (2001), "Marching NATO Eastward: Can International Relations Theory Keep Peace", Robert W. Rauchhaus (der.), *Explaining NATO Enlargement*, Portland, Frank Cass.
- REITER D. (2001), "Why NATO Enlargement Does not Spread Democracy", *International Security*, Cilt 25, No 4.
- RIES J. C. (1965), "NATO Reorganization: A Critique and Analysis", *The Western Political Quarterly*, Cilt 18, No 1.
- ROBERTS A., T. Blanton (2003), "NATO's Dirty Little Secret", *Foreign Policy*, No 134.
- ROBERTSON D. (1991), "NATO's Future Role: A European View", *Academy of Political Science*, Cilt 38, No 1.
- RUPP R. (2001), "NATO 1949 and NATO 2000: From Collective Defense Toward Collective Security", T. G. Carpenter, (der.), *NATO Enter 21st Century*, London, Frank Cass Publisher.
- SANDLER T. (1999), "Alliance Formation, Alliance Expansion, and the Core", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 43, No 6.
- SCHIMMELFENNIG F. (2000), "International Socialization in the New Europe: Rational Action in an Institutional Environment", *European Journal of International Relations*, Cilt 6, No 1.
- SCHIMMELFENNIG F. (1998), "NATO Enlargement: A Constructivist Explanation", *Security Studies*, Cilt 8, No 2.
- ŠEDIVÝ J. (2001), "The Puzzle of NATO Enlargement", *Contemporary Security Policy*, Cilt 22, No 2.
- SHEA J. (2002), "NATO, Upholding Ethics in International Security Policy", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 15, No 1.
- SHIELDS R. (2003), "Geopolitical Spatialisations: Critical Geopolitics and Critical Cultural Studies", *Geopolitics*, Cilt 8, No 1.
- SJURSEN H. (2004), "On the Identity of NATO", *International Affairs*, Cilt 80, No 4.
- SLOAN S. (1995), "NATO and the US", Victor S. Papacosma ve Mary Ann Heiss (der.), *NATO in the Post-Cold War Era*, New York, St Martin Press.
- SMITH M. A. (2004), "Where is NATO Going?", *Contemporary Security Policy*, Cilt 25, No 3.
- SNYDER G. H. (1990), "Alliance Theory: A Neorealist First Cut", *Journal of International Affairs*, Cilt 44, No 1.
- STEINBRUNER J. D. (2000), *Principles of Global Security*, Washington, Brookings Institution Press.
- STUART D. T. (2004), "NATO and the Wider World: From Regional Collective Defence to Global Coalitions of the Willing", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 58, No 1.
- TROTMAN J. T. (1971), "NATO in Theory and Practice", *Survival*, Cilt 13, No 2.
- TROYAN A. G. ve G.V. Grigoryev (2004), "NATO's Strategic Concept: Basic Military-Political Aspects", *Military Thought*, Cilt 13, No 3.
- TUATHAIL G. Ö. (2003), "Condensing Critical Geopolitics: Reflections on Joanne Sharp's Condensing the Cold War", *Geopolitics*, Cilt 8, No 2.
- TÜRKEŞ M. (1998), "Doksanlı Yıllarda NATO'nun Öncelikleri ve Türkiye", Gencer Özcan, Şule Kut, (der.), *En Uzun On Yıl*, İstanbul, Boyut Kitaplar.
- ULLMAN H. (2007), "NATO Going but not yet Gone", *National Interest*, March/April.
- UZGEL İ. (2002), "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- UZGEL İ. (2004), "Uluslararası Rekabet ve Ulusal Egemenliğin Kırılma Noktası Olarak NATO'nun Yugoslavya'ya Müdahalesi", *Mülkiye*, Cilt 23, No 216.
- VINCENT J. E., vd. (2001), "Capability Theory and the Future of NATO's Decisionmaking Rules", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, No 1.
- VOLKER K. (2006), "The Road to North Atlantic Treaty Organization's Riga Summit", *Journal of International Security Assistance Management*, Cilt 28, No 3.

- WALLANDER C. A. (2000), “Institutional Assets and Adaptability: NATO After the Cold War”, *International Organization*, Cilt 54, No 4.
- WALT S. M. (1989), “Alliances in Theory and Practice: What Lies Ahead?”, *Journal of International Affairs*, Cilt 43, No 1.
- WARBURG J. P. (1960), “How Useful Is NATO?”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 330.
- WEINROD W. B. (2003), “NATO after Prague and Copenhagen”, *Mediterranean Quarterly*, Cilt 14, No 2.
- WHITE S., vd. (2006), “NATO: The View from the East”, *European Security*, Cilt 15, No 2.
- WIJK R. D. (1997), *NATO on the Brink of the New Millennium: The Battle for Consensus*, London, Brassey’s Publishing.
- WOLFERS A. (1958), “Europe and the NATO Shield”, *International Organization*, Cilt 12, No 4.
- YOST D. S. (2007), “NATO and the Anticipatory Use of Force”, *International Affairs*, Cilt 83, No 1.
- YOST D. S. (1998), “The New NATO and Collective Security”, *Survival*, Cilt 40, No 2.